

ДОКТРИНАЛЬНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ АВІАЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

БОГДАШЕВСЬКИЙ Тарас Сергійович - аспірант кафедри міжнародного та європейського права факультету міжнародних відносини Національного авіаційного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0751-7867>

УДК 341.24:629.73: 341.1.8; 341.9

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.3.30>

Метою статті є системний аналіз на основі мультидисциплінарного і міжгалузевого підходів стану доктринальних досліджень про міжнародні авіаційні організації, здійснення певних узагальнень та класифікацій. На цій підставі визначено здобутки і проблеми у процесі наукового вивчення зазначеної проблематики. Так, зокрема, спостерігається незначна наукова зацікавленість безпосередньо міжнародними авіаційними організаціями, на відміну від загальнотеоретичних аспектів міжнародних організацій, порядку їх утворення і набуття (позбавлення) членства, структурних особливостей, окремих їх видів, співвідношення міжнародних міжурядових і неурядових організацій, у т.ч. в авіаційній сфері. Вважається доцільним виокремити такі дослідження концептуального характеру як «Міжнародно-правові засади регулювання відносин у сфері цивільної авіації: становлення та розвиток» (2020), «Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правові порядки держав-членів: теорія і практика» (2011) і т.д. На їх основі вартим є продовження напрацювань, присвячених ефективності діяльності існуючих міжнародних авіаційних організацій, порівняльно-правовому аналізу регіональних міжнародних авіаційних організацій, участі України в організації та діяльності таких інституцій. Відзначено, що певні кризові події, як і розвиток сучасних інноваційних технологій, процесів діджиталізації, значно посилюють наукову зацікавленість у цій сфері, відкривають нові наукові горизонти і напрями.

Ключові слова: міжнародні організації, міжнародні авіаційні організації, цивільна авіація,

міжнародне право, міжнародно-правова доктрина.

Постановка проблеми

Розвиток міжнародно-правової науки в умовах сьогодення відзначається активізацією наукових пошуків і дискусій. Це стосується особливо таких галузей сучасного міжнародного права як право міжнародної безпеки, міжнародне кримінальне право, міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини, право міжнародних організацій тощо. Триваючі конфлікти між державами, іншими суб'єктами міжнародного права, на наше переконання, лише посилюють існуючі проблеми теоретичного і практичного значення у системі міжнародного права, включаючи його певну фрагментарність, необов'язковість юридичної сили багатьох норм міжнародного права, недостатню ефективність дії основних принципів міжнародного права і результатів деяких міжнародних організацій. Події, що мали місце в останні десятиліття, демонструють чимало прогалин та інших проблем у сфері міжнародного повітряного і космічного права. Усе це зумовлює чимало актуальних напрямів для всестороннього вивчення науковцями та експертами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Певною мірою питання організації та діяльності міжнародних авіаційних організацій відзначаються міждисциплінарністю і

міжгалузевістю, оскільки як у рамках окремих галузей міжнародного права – міжнародного повітряного права, міжнародного космічного права, права міжнародних організацій – вони становлять один з об'єктів дослідження, а також деякі аспекти розкриваються у технічній, економічній, політичній та інших науках. Насамперед, слід підкреслити, що теоретичну основу вивчення зазначеної проблематики становлять напрацювання таких учених: М. Баймуратов, І. Білас, В. Буткевич, А. Василенко, О. Григоров, Я. Жукорська, О. Задорожній, В. Денисов, Н. Камінська, Н. Малишева, О. Переверзева, К. Савчук, Т. Сироїд, О. Шпакович та ін. Поряд з цим, зарубіжні автори не залишаються осторонь міжнародних авіаційних організацій, авіасполучень, організації повітряних перевезень, міжнародної співпраці у даному напрямі. Так, виокремимо здобутки Дж. Лорімера, К. Франца, Г. Єлінека, В. Шукінга, П. Райнша, Дж. Брайерла, Дж. Фітцмориса, Г. Моргенту, Дж. Брейтвайт, J. Honig, E. Hoyt, A. Roper, D. MacKenzie тощо.

Не дивлячись на наявні роботи, присвячені міжнародним авіаційним організаціям, все ж таки очевидно, що є потреба науково-теоретичного узагальнення доктринальних джерел, з'ясування пріоритетних питань у даному науковому напрямі для наступних досліджень.

Тому *цієї мета статті* полягає у тому, щоб на основі мультидисциплінарного і міжгалузевого підходів системно проаналізувати стан доктринальних досліджень про міжнародні авіаційні організації, здійснити певні узагальнення та класифікації. На цій підставі важливо визначити здобутки і проблеми у процесі наукового вивчення зазначеної проблематики.

Виклад основного матеріалу

Звернення до наукових, навчальних, енциклопедично-довідникових та інших джерел інформації про міжнародні авіаційні організації зумовлює використання широких багатовекторних підходів, пошук певних результатів їх вивчення у різних галузях і напрямках сучасної науки.

На перший погляд, конструкція «міжнародна авіаційна організація» є однозначною і закономірною, що характеризується певним історичним шляхом появи і розвитку, у тому числі на концептуальному рівні, у теоретичній і практичній площинах. Проте у глобальній мережі, Вікіпедії відсутнє її визначення, а пропонуються схожі категорії «міжнародна авіаційна федерація», «Міжнародна організація цивільної авіації» тощо. Так, Міжнародна авіаційна федерація (ФАІ, фр. *Fédération Aéronautique Internationale*, FAI фр.: [fedekasj̃ aekɔnotik ɛtɛvnasjɔnal]) – міжнародна організація сприяння розвитку повітроплавання, авіації і космонавтики, заснована як спортивна організація у 1905 році. ФАІ розробляє й затверджує правила міжнародних змагань, організує й здійснює контроль за їхнім проведенням і реєструє авіаційні й космічні рекорди. [1]

У тритомному виданні «Енциклопедія міжнародного права» (2014-2019 рр.) також не знаходимо категорії «міжнародна авіаційна організація» [2]. Так само в багатьох інших аналогічних виданнях не міститься ані даної категорії, ані її трактування.

Грунтовному вивченню міжнародних інституцій у сфері цивільної авіації присвячено ряд публікацій О. Григорова. Він підкреслює, що в правовій літературі, насамперед у вітчизняній, відсутні наукові праці про дослідження правових аспектів створення й діяльності перших міжнародних авіаційних організацій. Тому звертається до Паризької конвенції 1919 р. про повітряну навігацію – першої міжнародної угоди в історії міжнародного повітряного права, де закріплено основні міжнародно-правові стандарти діяльності цивільної авіації, передбачено створення спеціального міжнародного органу – Міжнародної комісії з повітряних перевезень (МКПП), на яку покладено функції у сфері міжнародно-правового співробітництва держав – членів конвенції. В аналогічний період в рамках Ібероамериканської (Мадридської) конвенції 1926 р. утворено Ібероамериканську аеронавігаційну комісію. Згодом за Панамериканською (Гаванською) конвенцією 1928 р. про комерційну авіацію функції інституційного органу співпраці держав-учасниць було покладено

на Панамериканський союз, заснований на підставі згоди США і латиноамериканських держав. О. Григоров за результатами аналізу їх діяльності робить висновок, що створені в рамках перших міжнародних угод міжнародні інститути (органи), попри певні притаманні їм недоліки, не лише суттєво вплинули на розвиток міжнародно-правового регулювання діяльності цивільної авіації, але й стали фактично прообразом створення Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).[3-4].

Окрім монографічного дисертаційного дослідження згаданого автора, було підготовлено роботу А.В. Філіппова «Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні» (Одеса, 2010) [5], а в останні роки з'явилися дисертації у галузі адміністративного права, а саме Н.Д. Кирилюк «Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері цивільної авіації України» (Київ, 2023) тощо. Н. Кирилюк пропонує визначення деяких важливих для організації та функціонування міжнародних авіаційних організацій понять: «цивільна авіація» як системи всіх видів підприємств, установ та організацій, діяльність яких спрямована на створення умов та використання повітряного простору за допомогою цивільних повітряних суден у невійськових цілях; а також «безпека цивільної авіації», «регулювання цивільної авіації», «авіаційна безпека», «забезпечення авіаційної безпеки», «безпека польотів», «безпека аеронавігації», «екологічна безпека цивільної авіації», «адміністративно-правова відповідальність суб'єктів авіаційної діяльності». Вона акцентує на значенні ІКАО та Європейського Союзу у контексті надання юридичної сили авіаційним правилам України, що регулюють різні аспекти авіаційної діяльності, розробляються та затверджуються Державіаслужбою наказами організаційно-розпорядчого характеру, щоб вони відповідали регламентам ІКАО і законодавству ЄС (директивам та регламентам), необхідним є внесення змін і доповнень до Повітряного кодексу України, Указу Президента України «Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України» і т.д. [6]

У свою чергу, метою роботи Доденко І.В. «Правове регулювання інвестування авіаційних (повітряних) перевезень» (Харків, 2023) є теоретичне та науковопрактичне обґрунтування господарсько-правового механізму інвестування в галузі авіаційних перевезень в Україні з урахуванням умови післявоєнного відновлення. Тут виокремлено роль міжнародних організацій на «міжнародному або глобальному» рівні регулювання, що полягає в укладанні різних видів міждержавних угод; «регіональному рівні», що прямо пов'язаний з географічним розташуванням нашої держави, тобто імплементація Регламентів Європейського Парламенту; «зовнішній», що полягає у створенні нормативно-правових актів, що регулюють відносини з авіаперевезень, а саме Повітряний кодекс України, окрім того затвердження положення про органи дозвільного регулювання – Державіа служба та регламент її діяльності; «внутрішній» уособлює раніше висунуті та законодавчо закріплені вимоги не лише державного а й світовою спільнотою – порядку здійснення авіаційних перевезень – правила авіакомпаній. [7]

Окремим аспектам, пов'язаним з міжнародними авіаційними організаціями, приділяють увагу українські та зарубіжні дослідники у наукових періодичних виданнях. Наприклад, правовим аспектам діяльності міжнародних організацій цивільної авіації [8]; значенню міжнародних організацій у розробці і регулюванні міжнародно-правових норм з метою безпечного функціонування цивільної авіації [9]; особливостям міжнародно-правового та національного регулювання відповідальності держави за знищення цивільних повітряних суден [10]; міжнародному співробітництву під час розслідування авіаційних подій [11]; природі й статусу регламентів Міжнародної організації цивільної авіації ІКАО у міжнародному праві [12]; історії та розвитку Міжнародної організації цивільної авіації [13]; Організації та програмі Міжнародної аеронавігаційної комісії (С.І.Н.А.) [14] тощо.

Як бачимо, переважно специфіка міжнародно-правового регулювання і практичні аспекти діяльності міжнародних авіаційних організацій позиціонуються у полі зору різ-

них авторів. На нашу думку, задля всебічної й комплексної характеристики доктринальної міжнародно-правової основи у даному напрямі слід зосередитись і на існуючій концептуальній основі природи і сутності міжнародних організацій загалом, міжнародних авіаційних організацій зокрема, їх правосуб'єктності, функціонально-компетенційним ознаках, типології таких організацій, договірно-правових та інституційних механізмах створення та діяльності.

Зазвичай ці питання розкриваються у підручниках з міжнародного права, міжнародного публічного права, міжнародного повітряного права, міжнародного космічного права, права міжнародних організацій. Так, М. Баймуратов пише, що інтенсивний розвиток міжнародних авіаційних перевезень об'єктивно зумовив виникнення цілого ряду міжнародних авіаційних організацій. Центральне місце серед них займає Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), що має статус спеціалізованої установи ООН. Її статутні цілі із забезпечення безпечного й упорядкованого розвитку міжнародної цивільної авіації в усьому світі й інших аспектах організації й координації міжнародного співробітництва зі всіх питань діяльності цивільної авіації, у тому числі міжнародних повітряних перевезень, надають їй характер «головної», профільної міжнародної міжурядової організації. [17] Крім ІКАО виокремлено Європейську конференцію цивільної авіації (ЕКАК), Європейську організацію забезпечення безпеки аеронавігації (Євроконтроль), Африканську комісію цивільної авіації (АФКАК), Агентство забезпечення безпеки аеронавігації в Африці й на Мадагаскарі (АСЕКНА), Латиноамериканську комісію цивільної авіації (ЛАКАК), Центральноамериканську корпорацію обслуговування аеронавігації (КОКЕСНА), Раду цивільної авіації арабських держав (КАКАС), Міждержавну раду з авіації й використання повітряного простору (МАК), Міжнародну асоціацію повітряного транспорту (ІАТА) [17-19].

В економічній науці, міжнародних економічних відносинах підкреслюються економічні проблеми розвитку міжнародних авіаційних сполучень, специфіка економі-

ко-правового регулювання міжнародного авіаційного бізнесу, формування конкурентоспроможності виробничої інфраструктури міжнародних аеропортів. Водночас знаходимо зацікавленість міжнародними авіаційними організаціями у вирішенні глобальних проблем сучасності й у галузі суспільних комунікацій та регіональних студій, зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній тощо.

Концептуальні питання статусу міжнародних організацій, а саме кодифікацію інституту відповідальності міжнародних організацій у міжнародному праві досліджує С. Коваленко, у т.ч. у дисертаційній роботі на цю тему [22], а теорію і практику актів міжнародних організацій, їх вплив на внутрішні правопорядки держав-членів О. Шпакович [23]. Остання авторка констатує, що участь держави в міжнародній організації сприяє вирішенню проблем внутрішнього розвитку, використання міжнародних організацій як форумів міжнародного спілкування і як засобу просування національних інтересів в інших країнах, що, в свою чергу, уможливорює досягнення цілей міжнародного співтовариства. Погоджуємось із тим, що міжнародні організації відіграють надзвичайно важливу роль у діяльності держав щодо здійснення національних реформ, зокрема, вони розробляють відповідні акти, організаційно сприяють державам в обміні інформацією щодо стану правового регулювання, контролюють хід виконання ними міжнародних зобов'язань. [23].

Висновки

На сучасному етапі розвитку світової цивілізації, міжнародно-правових відносин універсального, регіонального і транскордонного, наднаціонального рівнів міжнародні організації є активними суб'єктами міжнародного права і міжнародних відносин, розширюється обсяг їх правосуб'єктності і чисельність, сфери впливу тощо. Власне міжнародні авіаційні організації зосереджені не лише на міжнародній співпраці, інтеграції у світове співтовариство, подоланні й попередженні кризових явищ, а й забезпечують безпеку цивільної авіації, розвиток потенціалу держав в авіаційній сфері, підтримку

реформ на цьому шляху. Разом з тим, проведене дослідження доктринальних джерел міжнародних авіаційних організацій демонструє, що не всі актуальні питання їх організації та функціонування знайшли належне відображення в існуючих наукових працях.

Зокрема, спостерігається незначна наукова зацікавленість безпосередньо міжнародними авіаційними організаціями, на відміну від загальнотеоретичних аспектів міжнародних організацій, порядку їх утворення і набуття (позбавлення) членства, структурних особливостей, окремих їх видів, співвідношення міжнародних міжурядових і неурядових організацій, у т.ч. в авіаційній сфері. Поодинокі дисертаційні дослідження у науці міжнародного права присвячені міжнародно-правовим засадам регулювання відносин у сфері цивільної авіації: становлення та розвиток; впливу актів міжнародних організацій на внутрішні правопорядки держав-членів: теорія і практика. На їх основі вартим є продовження напрацювань щодо ефективності діяльності існуючих міжнародних авіаційних організацій, порівняльно-правового аналізу регіональних міжнародних авіаційних організацій, участі України в організації та діяльності таких інституцій.

Слід констатувати, що певні кризові події, як і розвиток сучасних інноваційних технологій, процесів діджиталізації, значно посилюють наукову зацікавленість у цій сфері, відкривають нові наукові горизонти і напрями. Тому вбачається доцільним розвивати міжнародно-правові дослідження концептуального і прикладного характеру, що стосуються міжнародних авіаційних організацій.

Література

1. Міжнародна авіаційна федерація. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B0%D0%B2%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D1%84%D0%B5%D0%B4%D0%B5-%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F
2. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко,

В.Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 3. М—Я. Київ : Академ періодика, 2019. 992 с.

3. Григоров О. М. Перші міжнародні інституції у сфері цивільної авіації. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Част. 3. С. 214-219. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.32>

4. Григоров О.М. Міжнародно-правові засади регулювання відносин у сфері цивільної авіації: становлення та розвиток. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2020. 440 с.

5. Філіппов А.В. Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні: автореферат дис. Одеса, 2010. 22 с.

6. Кирилюк Н. Д. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері цивільної авіації України: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 право. Київ, 2023. 217 с.

7. Доденко І.В. Правове регулювання інвестування авіаційних (повітряних) перевезень: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Харків, 2023. 187 с.

8. Костюк В.Ю. Правові аспекти діяльності міжнародних організацій цивільної авіації. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2011. № 31. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/355>

9. Черній Є.В. Значення міжнародних організацій у розробці і регулюванні міжнародно-правових норм з метою безпечного функціонування цивільної авіації. *Часопис Київського університету права* 2023. №4. С.262- DOI: 10.36695/2219-5521.4.2023.51

10. Камінська Н., Акімов М. Відповідальність держави за знищення цивільних повітряних суден: особливості міжнародно-правового та національного регулювання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. № 3 (91). С. 89–101. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.89-101>.

11. Ахтирська Н.М. Міжнародне співробітництво під час розслідування авіаційних подій: проблемні питання. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/60.pdf

12. Герасимов Р.О. Природа і статус регламентів Міжнародної організації ци-

вільної авіації ІКАО у міжнародному праві *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Серія: правознавство. Випуск 348. 2006. С. 59-64.*

13. MacKenzie D. ICAO: A History of the International Civil Aviation Organization. University of Toronto Press. 2010. P. 16.

14. Roper A. The Organization and Program of the International Commission for Air Navigation (C.I.N.A.). *Journal of Air Law and Commerce*. 1932. Vol. 3. Issue 2. Article 2. P. 167–179.

15. Hoyt E.C. The Unanimity Rule in the Revision of Treaties a Re-Examination. *Springer Science & Business Media*. 2012. P. 40.

16. Honig J.P. The Legal Status of Aircraft. Springer. 2012. 218 p.

17. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. Х.: Одиссей, 2008. 704 с.

18. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 280 с.

19. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задоржній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.

20. Міжнародне право у світлі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку: кол. монографія. Львів_Дрогобич, 2021. 420 с.

21. Сидоренко К. В. Формування конкурентоспроможності виробничої інфраструктури міжнародних аеропортів: дис. ... канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Дніпро, 2018.

22. Коваленко С.О. Кодифікація інституту відповідальності міжнародних організацій у міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 Київ, 2015. 18 с.

23. Шпакович О.М. Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правопорядки держав-членів: теорія і практика: монографія. Київ, 2011. 457 с.

DOCTRINAL BASIS OF RESEARCH INTERNATIONAL AVIATION ORGANIZATIONS

At the current stage of the development of world civilization, international legal relations of the universal, regional and cross-border,

supranational levels, international organizations are active subjects of international law and international relations, the scope of their legal personality and number, spheres of influence, etc. are expanding. Actually, international aviation organizations are focused not only on international cooperation, integration into the world community, overcoming and prevention of crisis phenomena, but also ensure the safety of civil aviation, development of the potential of states in the aviation sphere, support of reforms along this path.

The purpose of the article is a systematic analysis based on multidisciplinary and interdisciplinary approaches of the state of doctrinal research on international aviation organizations, making certain generalizations and classifications. On this basis, achievements and problems in the process of scientific study of the mentioned problems are determined. Thus, in particular, there is little scientific interest directly in international aviation organizations, in contrast to the general theoretical aspects of international organizations, the order of their formation and acquisition (revocation) of membership, structural features, their individual types, the ratio of international intergovernmental and non-governmental organizations, including in the aviation field. It is considered appropriate to single out such studies of a conceptual nature as «International legal principles of regulating relations in the field of civil aviation: formation and development» (2020), «The influence of acts of international organizations on the internal legal systems of member states: theory and practice» (2011) etc. Based on them, it is worthwhile to continue the work devoted to the effectiveness of the existing international aviation organizations, a comparative legal analysis of regional international aviation organizations, Ukraine's participation in the organization and activities of such institutions. It was noted that certain crisis events, as well as the development of modern innovative technologies, digitalization processes, significantly increase scientific interest in this field, open new scientific horizons and directions.

Key words: international organizations, international aviation organizations, civil aviation, international law, international legal doctrine.